

De Romeinse pottenbakkersoven van Halder

Joop van der Groen

Zonder discussie is de eerste eeuwse pottenbakkersoven de belangrijkste bodemvondst uit de Romeinse tijd in het gehucht Halder, gelegen tussen Vught en Sint-Michielsgestel aan de oever van de Dommel.

De vondst van de pottenbakkersoven

Op 12 mei 1973 meldde Harrie van Gerven, één van de vaste medewerkers van Broeder Celestinus Vencken bij opgravingswerkzaamheden, aan Celestinus dat er in de achtertuin van het huidige woonhuis Halder 29 bij het graven van een zinkput veel scherven werden gevonden. Br. Celestinus spoedde zich er heen. Hij kreeg toestemming van de heer Verhoeven, de bewoner van het perceel, om het werk stil te leggen en een archeologisch onderzoek te starten. Na een aantal uren hard werken, geholpen door de heren H. van Gerven en J. van Heel, beiden uit Halder, kon de ervaren amateurarcheoloog Br. Celestinus met zekerheid vaststellen dat er een Romeinse pottenbakkersoven was gevonden.

Nog dezelfde dag werden de betrokken autoriteiten conform de toenmalige voorschriften geïnformeerd, namelijk de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB), de provinciaal archeoloog Gerrit Beex en de burgemeester van Sint-Michielsgestel. Hierbij werd afgesproken het nieuws voorlopig stil te houden, zodat er in alle rust verder kon worden gegraven.

De volgende dag reeds verscheen ook Beex in Halder en deze bevestigde de bevindingen van Br. Celestinus. In de dagen daarna werd uiterst zorgvuldig verder gewerkt en voortdurend informatie doorgegeven aan de ROB. Dit leidde ertoe dat de ROB voor twee dagen (21 en 22 mei) professionele versterking stuurde in de personen van Drs. J.H.F. Bloemers (de latere Professor), Anton Bruijn en de fotograaf Breijer. Daarna had de ploeg amateurs onder leiding van Br. Celestinus nog vier dagen nodig om het werk te voltooien.

Vondst kreeg landelijke publiciteit

Tot dan toe was de vondst stil gehouden, maar op 28 mei bracht het Brabants Dagblad als eerste het nieuws in een groots artikel over vijf kolommen, geïllustreerd met foto's van de opgraving en van Br. Celestinus, die in het artikel spreekt "over de vondst van zijn leven waarvan iedere archeoloog droomt". Meer publiciteit volgde met als hoogtepunt de aandacht die de televisie er op 31 mei in het NOS-Journaal aan besteedde. Ook in alle archeologische vakliteratuur werd ruimschoots aandacht gegeven aan de vondst van de Halderse pottenbakkersoven. Het was toen een unieke Romeinse bodemvondst voor de provincie Noord-Brabant. (Later is er in Cuijk nog een pottenbakkersoven uit de Romeinse tijd gevonden.)

Romeinen brachten nieuwe technieken voor de productie van aardewerk

In de prehistorie maakten de bewoners in onze contreien overwegend zelf hun aardewerk volgens oude technieken. Kook- en voorraadpotten, drinken eetgerei werden met de hand gevormd uit klei ('gemagerd' met zand) en daarna in de zon gedroogd. Vervolgens werd voor het bakproces een kuil gegraven, die helemaal gevuld werd met hout en houtskool met de voorwerpen van klei daar tussen gestopt. Als het vuur eenmaal brandde werden er op de bovenkant plaggen gelegd. Deze smeulende massa (zonder luchttoevoer van onderuit) bereikte maximaal een temperatuur van 700°.

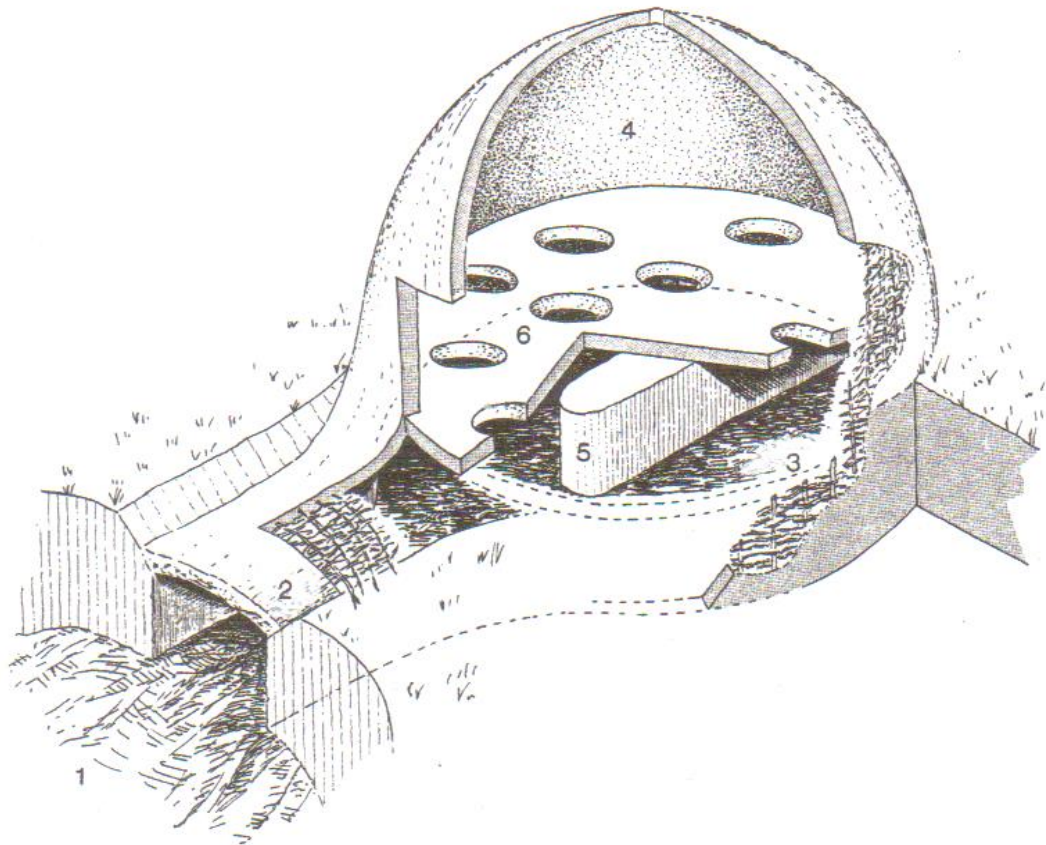
De komst van de Romeinen deed deze productietechniek snel verdwijnen. Voor het vormen van het aardewerk uit klei gebruikten de Romeinen al de draaitafel en voor het stoken bouwden ze speciale ovens, waarin luchtdoorstroming het vuur aanwakkerde, waardoor de temperatuur tot 1000° opliep.

Opbouw van de oven

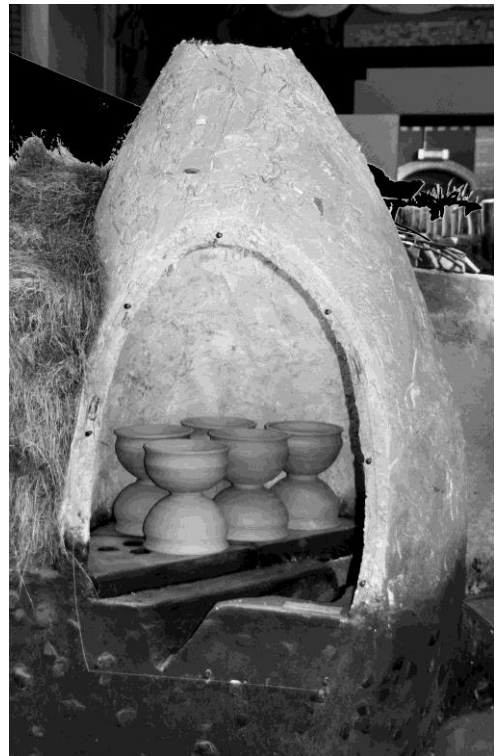
In Halder hebben we te maken met een zogenaamde "staande oven". Dit was een heel algemeen type in de Romeinse tijd. De oven werd gebouwd in een grote kuil en slechts een klein deel van de koepelvormige wand van de bakruimte kwam boven het maaiveld uit.

Onder verwijzing naar de reconstructietekening van een dergelijke oven op de volgende pagina kan de opbouw als volgt worden beschreven.

1. Werkruimte vóór de oven, waar de pottenbakker stond om de oven te kunnen stoken.
2. De stookgang waardoor hout naar de stookruimte werd geschoven en waardoor er lucht bij het vuur kon komen.
3. De ronde stookruimte waarin het vuur brandde.
4. De bakruimte waarin het van klei gedraaide aardewerk stond opgestapeld op een rooster (zie hierna) om door de hitte gebakken te worden. De bakruimte was aan de buiten- en bovenzijde afgesloten door een koepelvormige wand met bovenin een ontluichtingsgat.
5. De middendam of tong, waarop de delen van het rooster rustten.
6. Het rooster bestond uit meerdere delen, die in het midden op de tong rustten en aan de buitenkant tegen de wand van de stookruimte op lobben (halfronde uitstolpsels van de wand). In de roosterdelen zaten ronde gaten waardoor de hete lucht uit de stookruimte naar de bakruimte stroomde.

Hierboven reconstructietekening van een “staande” pottenbakkersoven zoals in Halder is gevonden. Het ontluichtingsgat in de top van de koepel is hierop ten onrechte niet afgebeeld. Hieronder ziet u foto's van de reconstructie zoals die in het museum is te zien

In deze oven is vooral voor de luchtdoorstroming een ingenieuze oplossing aangebracht: door de stookgang naar de stookruimte en vandaar door de gaten in het rooster naar de bakruimte en via het gat in de top daarvan weer naar buiten.

Overige bijzonderheden van de oven

In Halder werden de vloer en de wanden van de stookgang en de stookruimte alsmede de lobben in originele staat aangetroffen. Zij waren vervaardigd van klei en gedeeltelijk verstevigd met scherven van aardewerk als een soort bewapening. Ook de middendam of tong was nog aanwezig. Deze was niet alleen verstevigd met scherven maar ook met resten van gebroken maalstenen van basaltlava, dat waarschijnlijk uit de Eifel was geïmporteerd.

Ook de koepelvormige wand van het bakovengedeelte was normaliter van klei vervaardigd en met scherven van aardewerk gewapend. Deze wand is –zoals gebruikelijk bij Romeinse pottenbakkersovens– niet meer aangetroffen. Deze moest na het bakproces steeds gedeeltelijk of helemaal worden afgebroken om de gebakken producten uit de oven te kunnen halen.

Op de vorige pagina ziet u twee foto's van de reconstructie van de Halderse pottenbakkersoven, zoals deze in het museum is te zien. Op de linker foto ziet u de stookgang. Op de rechter foto is een deel van de wand van de bakruimte weggelaten om een beeld van de binnenkant te geven.

Voor de volledigheid worden enige maten van de oven gegeven, zoals deze bij de opgraving zijn vastgesteld:

Stookruimte: diameter 120 cm en hoogte 50 cm.

Wanddikte van de stookruimte: ca. 4 cm. Middendam: lengte 100 cm en hoogte 20 cm.

Van het rooster, dat ook van gebakken klei werd vervaardigd, is niets teruggevonden. Wel waren tegen de wand van de ovenruimte de lobben, waarop de delen van het rooster rustten, nog aanwezig: zes stuks. Op grond van de overige vondsten kan

de oven met grote waarschijnlijkheid gedateerd worden tussen de jaren 65 en 80 na Chr.

Andere vondsten bij de oven

Bij de opgraving van de pottenbakkersoven deed men nog een heel bijzondere ontdekking. Onder de oven bleken nog restanten van de stookruimte inclusief de aanzet van de middendam van een eerdere oven te zitten. Nadat deze in onbruik was geraakt, heeft men dus op de resten daarvan een nieuwe oven gebouwd, die hier beschreven is.

Voorts bleek bij de opgraving dat het stookgedeelte van de oven geheel gevuld was met scherven. Blijkbaar heeft men de kuil waarin de oven lag, nadat deze in onbruik was geraakt, gebruikt als afvalkuil om er scherven en misbaksels in te gooien. Waarschijnlijk was er toen dus weer een andere oven in gebruik. De niet gevonden roosterdelen van de opgegraven oven zijn wellicht in die andere oven opnieuw gebruikt.

Uit de kuil en de restanten van de oven samen zijn in totaliteit maar liefst 4072 scherven van Romeins aardewerk geborgen: van bekers, borden, kommen, kookpotten, wrijfschalen en dolia (grote voorraadpotten). Br. Arno Veldhoven, een medebroeder van Celestinus, heeft deze scherven met engelgeduld gesorteerd en er nog 18 potten uit kunnen restaureren. Ook deze zijn in ons museum te zien.

Tenslotte zijn er nog twee munten uit de ovenkuil te voorschijn gekomen: één waarop waarschijnlijk Keizer Augustus (27 v.Chr.–14 na Chr.) staat afgebeeld en één met een afbeelding van Keizer Nero (54-68 na Chr.). Deze laatste munt werd geslagen in de jaren 64 – 66 na Chr.

De pottenbakkersoven en de bijbehorende vondsten vormen de belangrijkste resultaten van de opgravingen in Halder en omgeving uit de Romeinse tijd.

In een afzonderlijk artikel zal de typering van het in Halder geproduceerde aardewerk behandeld worden